

Εγκ. Πρωινή

Απ' αφορμή την επέτειο της μεγάλης τραγωδίας του 1974, που έπληξε την Κύπρο, η ποιήτρια Ελλη Παιονίδου παραχώρησε στην «Πρωινή» το πιο κάτω κείμενο της, που πρωτοδημοσιεύθηκε στο βιβλίο της «Πρόσωπο με Πρόσωπο».

Στο κείμενο, όπου προβάλλεται ο μεγάλος των γαλλικών γραμμάτων Λουί Αραγκόν, δίνεται ταυτόχρονα και η στάση του απέναντι στο δράμα της Κύπρου, η συνεχής του έγνοια για το μαρτυρικό νησί. Είναι αυτό ακριβώς το στοιχείο που μετέτρεψε τον αγώνα του κυπριακού λαού για δικαίωση σε οικουμενική δικαίωση.

Εκείνες οι έξι μέρες του Αυγούστου του 1982 στο «Ρεζιτάνς Κάπ Μπρούν» λίγο έξω από την Τουλόν ήταν ένα θείο δώρο. Είμαστε φιλοξενούμενοι του μεγάλου Λουί Αραγκόν στις τελευταίες διακοπές της ζωής της. Δυο μήνες αργότερα θα είχε στο Παρίσι το μοιραίο εγκεφαλικό επεισόδιο που τελικά του πήρε την ζωή τον Δεκέμβρη.

Κείνος ο Αύγουστος όμως, κείνο το κέφι του Αραγκόν, η ζωντάνια του, τα παιχνίδια και τα αστεία του και κάθε τόσο εκείνες οι στάλες της σοφίας που τις μάζευαν όλοι όσοι βρίσκονταν τριγύρω: Μια εκλεκτή μερίδα ανθρώπων, ποιητές, ηθοποιοί, σκηνοθέτες, ζωγράφοι, η «αυλή» του Αραγκόν.

Εκεί ο Ζαν Ριστάτ και ο Χαμίντ Φουλαντβίντ, οι δυο νέοι ποιητές, οι πιο στενοί φίλοι του Αραγκόν. Εκεί ο σκηνοθέτης Μπρούνο Καρλούτσι που ετοίμαζε ταινία για τον Αραγκόν, εκεί και όλοι εκείνοι οι τεχνικοί, οι βοηθοί, οι φωτογράφοι. Ο Αραγκόν, γαλήνιος ντυμένος στα άσπρα, κοιμώπτατος με το πλατύγυρο καπέλο και τα γαλάζια μάτια να ξεκουράζονται στο πέλαγο απέναντι. Μας ήθελε όλους στο τραπέζι, γύρω του, για ν' αρχίσει να τρώει. Κι επέμενε να σερβίρουν πρώτα εμάς. Μόνο για το κρασί ήταν πιο ελαστικός.

- Αγαπάει τόσο κρασί, μας έλεγε ο Χαμίντ, που αναγκαζόμαστε να του το παίρνομε από μπροστά του, γιατί δεν κάνει να πίνει τόσο.

Παραδεισένιο το μέρος, το είχε ανακαλύψει ο Λουί όταν πέθανε η Ελσα. Είχε πάρει ένα ταξί και πήρε γραμμή τη Νότια Γαλλία. Ήθελε να βρει ένα μέρος για να κάνει τις διακοπές του. Το «Κάπ Μπρούν» ήταν ιδανικό, μια και βρισκόταν κοντά στη Σάντα Μαργκαρίτα, το μέρος όπου είχε γεννηθεί η μητέρα του. Η «Ρεζιτάνς» τέθηκε αμέσως στις διαταγές του μεγάλου ποιητή. Η Μαντάμ Μπωρέ και η οικογένεια της ήξεραν πως αν συνδεόταν το όνομα της πανσιόν τους με τον Αραγκόν θα ανέβαινε το κύρος και η αξία της. Όπως και έγινε. Αμέσως παραχωρήθηκε στον Αραγκόν το ωραιότερο διαμέρισμα, με πανάκριβα έπιπλα σίλ και με θέα στη θάλασσα.

- Στο δωμάτιο αυτό είχε φιλοξενηθεί ένα βράδυ ο στρατηγός Ντεγκκόλ, έλεγε περήφανη η Μαντάμ Μπωρέ, κι ο Αραγκόν χαμογελούσε με εκείνο το αινιγματικό του χαμόγελο. Υστερα άρχιζε να μας δείχνει διάφορα αντικείμενα, ένα καράβι πέρα μακριά ή το φώς του φάρου το βράδυ, ή το καινούργιο φεγγάρι στον ουρανό. Η όρασή του ήταν εξαιρετική και η παρατηρητικότητα του μας έκανε εντύπωση. Μονάχα η ακοή του είχε εξασθενήσει, αλλά και για αυτό ποτέ δεν είμαστε σίγουροι. Πολύ συχνά, ήταν μια κομψή διέξοδος από τις βαρετές φλυαρίες ορισμένων παραθεριστών.

ΕΙΧΕ ΔΕΙ ΠΟΛΛΑ...

Μελετώντας τις αντιδράσεις του Αραγκόν,

Το λιμανάκι της Κερύνειας... Θα πάμε και εκεί...

Ο Λουί Αραγκόν και η Κύπρος

ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΤΙΣ ΜΑΥΡΕΣ ΕΠΕΤΕΙΟΥΣ • ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ

κόν, έφτανα στο συμπέρασμα ότι ένας άνθρωπος που είχε στην ζωή του δει, διαβάσει, ακούσει, σκεφθεί τόσο πολύ, έμενε πια αδιάφορος στη γνώμη που σχημάτιζαν οι άλλοι γι αυτόν και πολύ περισσότερο, έμενε αδιάφορος σε οτιδήποτε δεν τον άγγιζε ή δεν τον συγκινούσε άμεσα. Συχνά μιλούσε μονάχος του, ή σε κάποιο υποτιθέμενο συνομιλητή και δεν ήταν πέρα για πέρα θέμα αρτηριοσκλήρωσης. Αυτός ο άνθρωπος ήταν τόσο γεμάτος με παρουσίες, ανθρώπων και γεγονότων που πέρασαν ή που ακόμα γίνονται, ήταν πρωταγωνιστής σε τόσα κοσμοιστορικά συμβάντα, που στ' αλήθεια δεν είχε ανάγκη του πρόσφατου και τυχαίου και συχνά άσχετου συνομιλητή που καθόταν μπροστά του. Ήταν ένας σοφός Δαλάι Λάμα.

Είχαμε πρωτογνωρίσει τον Αραγκόν, στη δεκαετία του εξήντα, στο σπίτι της οδού Βαρέν. Ανοίξε, θυμάμαι, τρίζοντας η μεγάλη ξύλινη porta και μας οδήγησε στην εσωτερική αυλή, από όπου ξεκινούσαν όλα τα διαμερίσματα. Το δέος μας είχε δεκαπλασιαστεί, καθώς ανεβαίναμε την παλιά ξύλινη σκάλα και κτυπούσαμε το κουδούνι. Μίλησε μαζί μας ρωσικά και αγγλικά γιατί πως είναι δυνατό να τολμήσεις έστω και μια φράση στα γαλλικά, μπροστά σε

αυτόν που έκανε την γλώσσα κόσμημα και φυλακτό.

Ωραίος, με τα κάτασπρά του μαλλιά, το φιλόλιγνο κορμί, ντυμένος στους πρώτους ράφτες του Παρισιού, ευγενέστατος. Πολύ γρήγορα νιώσαμε πως η ευγένεια αυτή δεν είχε τίποτα το ψεύτικο, το προσποιητό, μα ήταν μέρος της προσωπικότητάς του. Μας οδήγησε σε ένα δωμάτιο μουσείο. Γρήγορα ανακαλύψαμε πως ολόκληρο το σπίτι ήταν ένα μουσείο, όχι με την έννοια του κρύου και του νεκρού, μα αντίθετα με την έννοια της ολοζώντανης παρουσίας της Τέχνης σε κάθε βήμα, σε κάθε ματιά.

Πίνακες όλων των μεγάλων της εποχής του Ματίς, Πικασό, Σαγκάλ, Μάν Ραίη, Μάξ Ερνστ, Μπράκ, Νταλί, Γκρί βιβλία, επιστολές και κάρτες κορνιζομένες στους τοίχους, ακόμα και προγράμματα εκθεσεων, και αποκόμματα από κάποια σημαντική δημοσίευση.

Η ΚΥΠΡΟΣ...

Μιλήσαμε για την Κύπρο, επέμενε πολύ σε αυτό το θέμα, τόσο που μας εντυπωσίασε. Αργότερα, καταλάβαμε: Μια επιστολή

του μας παρακαλούσε για κάτι φωτογραφίες της Κύπρου που του χρειάζονται για το επόμενο βιβλίο του. Και σε λίγο καιρό ήρθε και το βιβλίο. Τίτλος του «Αντιμετωπίζοντας το θάνατο» με μια θερμή αφιέρωση από το χέρι του:

«Στους φίλους μου, αυτό το βιβλίο όπου η Κύπρος παίρνει τόσο μικρό χώρο, όπως και μέσα στη Μεσόγειο, κι όπως η καρδιά στο σώμα του ανθρώπου, που κτυπά εντούτοις γεμάτη δύναμη».

Πραγματικά, δεν είναι μεγάλη η έκταση της αναφοράς της Κύπρου στο βιβλίο αυτό. Ωστόσο τον αναγνώστη τον εντυπωσιάζει το γεγονός ότι το θέμα της Κύπρου έρχεται και επανέρχεται, γίνονται αναφορές στο νησί από τους ήρωες του βιβλίου, και για την πρόσφατη ιστορία, αλλά και για το παρελθόν το βυθισμένο μέσα στους θρύλους. Δεν αντέχω τον πειρασμό να αντιγράψω εδώ μερικές γραμμές από τις πρώτες σελίδες του βιβλίου:

«Κύπρος - Αμμόχωστος... Διάβασα όλα τα βιβλία που μπορεί κανείς να βρει και που δεν μπορεί κανείς να βρει... λήστεψα τα βιβλιοπωλεία, ρώτησα όλους όσους μπορούσαν να γνωρίζουν, ή να βρουν βιβλία για την Κύπρο, για την αρχαιότητα, παλιά βιβλία που να αναφέρονται στην Πά-

φο, στην μυθολογία και στην εποχή του Βυζαντίου ή στην Αυτοκράτειρα Ελένη... και στους Λουζιανούς...».

Αυτά όλα τα βάζει στο στόμα του ήρωα του, αλλά εμείς ξέρουμε ότι πραγματικά έτσι έγινε, ο Αραγκόν, διάβασε πολλά για την Κύπρο για να γράψει εκείνες τις λίγες σελίδες, που όταν τον Νοέμβρη του 1981 τον ξεναούσαμε επιτέλους στο νησί, όλη την ώρα μας έλεγε: Εγώ τα ξέρω αυτά τάχω δει αυτά...

«Φαντασθείτε», λέει κάπου αργότερα ο ήρωάς του, «τον δωδέκατο αιώνα, πέρασε από την Κύπρο ένας βασιλιάς της Δανίας, ο Ερικ Εγεγκλοντ, στο δρόμο για τους Αγίους Τόπους κι εκεί στο νησί αρρώστησε και πέθανε και τον έθαψαν κοντά στην Πάφο. Κι η ιερή γη της Πάφου δέχτηκε το λείψανό του, ενώ δεν δεχόταν μέχρι τότε ξένα λείψανα, παρά τα ξερνούσε το πρωί... Ετσι τέλειωσε τη ζωή του εκείνος που τον τρέλανε η μουσική...»

- Εμένα, λέει ο Αραγκόν και πάλι στο ίδιο βιβλίο, δεν με ενδιαφέρει η συγχρονη ιστορία - (μιλά για τα γεγονότα του 1964, με τις πρώτες διακοινοτικές συγκρούσεις) - παρά μόνο για να διαπιστώσω πόσο η ιστορία επαναλαμβάνεται.

Δεν είναι αλήθεια, ωστόσο, η σύγχρονη ιστορία τον ενδιέφερε πάρα πολύ, η Κύπρος τον ενδιέφερε πάρα πολύ. Σε μια αφιέρωσή του στο βιβλίο «Τεατρ Ρομάν» στις 19 Σεπτεμβρίου 1974, γράφει:

- «Στους φίλους μου, για τους οποίους τόσο φοβήθηκα και φοβάμαι ακόμη, για να ξέρουν καλά ότι πιο πολύ από ποτέ η Κύπρος είναι κοντά στην καρδιά μου και η υπόθεση της είναι υπόθεση της χώρας μου, των δικών μου ανθρώπων που είναι και δικοί τους άνθρωποι. Γιατί υπάρχουν ανάμεσα μας δεσμοί που δεν μπορεί κανείς να τους σπάσει, ούτε ένας άγιος και σκληρός επιδρομέας όπως συνέβηκε στη Γαλλία με τον Χίτλερ και γιατί ότι μεγάλο και αγνό υπάρχει σε αυτό τον κόσμο δεν μπορεί να νικηθεί».

ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Όταν παίρναμε τέτοια μηνύματα τότε, τηλεφωνήματα από Γάλλους δημοσιογράφους, σύντομα γράμματα που διαβίβαζαν από μέρους του Αραγκόν άνθρωποι που έρχονταν βιαστικά στο νησί για να καταγράψουν την τραγωδία, το θεωρούσαμε κάτι το φυσικό και... ίσως κάπως πλατωνική ενίσχυση. Πόσο άδικοι ήμασταν. Και για το ότι η υποστήριξη του Αραγκόν προς την Κύπρο δεν ήταν καθόλου φιλολογική ή πλατωνική.

Μα και για το ότι αυτός ο μεγάλος που δεν είχε ποτέ του πατήσει το πόδι του στο νησί, που δεν είχε καμιά σχέση με αυτό τον μικρό δύσμοιρο τόπο ασχολιόταν μαζί μας ενώ χιλιάδες, αλλοί πολύ πιο «συγγενείς» εμεναν προκλητικά αδιάφοροι και αμέτοχοι. Τώρα που ο Αραγκόν δεν σημαδεύει πια με την γήινη παρουσία του τον αιώνα μας, και που το κάθε τι που είπε ή έγραψε αποκτά μεγεθυμένη αξία, νομίζουμε πως η Κύπρος αξίζει να πάρει το μερίδιό της από την αγάπη που ένωσε για αυτήν ο μεγάλος ποιητής, τόση αγάπη που να την αποθανάτιζε σε ένα από τα τελευταία ποιήματά της ζωής του «αν όχι και το τελευταίο» αποκαλώντας την «αυτό το νησί που με κυκλώνει με χάδια» και «τελευταίο φυλακτό που κανείς δεν μπορεί να μου κλέψει».

Εκείνο το καλωσύνάτο, πλατύ χαμόγελο του, τα φρυδια του, τονισμένα ελαφρά με ένα μαύρο μολυβί, μια αθώα κοκεταρία του άλλοτε διάσημου για το κάλλος του που

δεν μπορεί να υποφέρει το βάρος των γηρατιών στον καθρέφτη, κι εκείνο το γαλάζιο το γεμάτο παρθενικότητα βλέμμα, την παρθενικότητα που αποκτά μόνο όποιος έχει γεμίσει σοφία που μας αγκάλιαζε όλους καθώς καθόταν στο πιο ψηλό σημείο της βεράντας. Την πίσια όπου βουτούσαν γυμνά τα κορίτσια και τα αγόρια του μπαλέτου Μάρθα Γκράχαμ της Νέας Υόρκης που έδιναν παραστάσεις σε κάποιο γειτονικό φεστιβάλ. Τους νέους ποιητές και ζωγράφους με τα άσπρα μαλακά μπουρνούζια, τις λεπτεπίλεπτες Γαλλίδες με τα κανίς, τα δυο λυκόσκυλα που κάθονταν στα πόδια του, τους κολυμβητές με τα θαλάσσια σκί κατω στο βάθος. Κείνο το καλοκαίρι του 1982, ο Αραγκόν ήταν πιο ζωντανός από οποιαδήποτε άλλη φορά. Εφτιαχνε κοροιδευτικά έμμετρα επιγράμματα ή έκανε αναγραμματισμούς των λέξεων και των ονομάτων για να ειρωνευθεί κάποιον κι ο Χαμίντ έλεγε:

- Μου θυμίζει μερικά χρόνια πριν που η

Μια εκκλησιά στα κατεχόμενα, πριν την εισβολή

μεγαλύτερη απόλαυσή του, ήταν να μας θάζει να τσακωνόμαστε, για διάφορα μικροζητήματα. Αναθε τον σπινθήρα, εμείς αρχίζαμε τις συζητήσεις και αυτός το διασκέδαζε αφάνταστα.

Νεκρός υπηρξε αμέσως μετά τον θάνατο της Ελσα. Μετροφυλλώντας τώρα τα βιβλία του, όχι μονάχα τα ποιήματα, αλλά και τα δοκίμια - (εκείνο το «Μ' ανοιχτά χαρτιά» λες και είναι αφιερωμένο ολόκληρο στην Ελσα) - και πολλά από τα μυθιστορήματα του ακόμα, βλέπεις ότι καμιά κακώς νοούμενη συστολή δεν τον εμποδίζει από το να τοποθετήσει αυτή την γυναίκα στο βάθος όχι της μακρινής και άπιστης θεάς με της λατρεμένης συντρόφου του έρωτα, της φιλίας, του νου και της καθημερινότητας.

Την Ελσα εμείς δεν την είδαμε ποτέ. Είμασταν δικοί του φίλοι. Μόνο μια φορά,

όταν είμασταν στο σπίτι του ακούσαμε τη φωνή της, που τον υποκινούσε να πάρει το φάρμακο του.

- Έχει μέσα με την αδελφή της, την Λίλι Μπρίκ, μεγάλη συζήτηση μας είχε πει ο Αραγκόν. Με παρακολουθεί και ξερει πως δεν έχω πάρει ακόμα τα χάπια μου. Κι ωστόσο εγώ θάπρεπε να την προσέχω, εκείνη είναι άρρωστη στ' αλήθεια.

ΜΕΤΑ ΤΟ ΧΑΜΟ ΤΗΣ ΕΛΣΑΣ

Δυο μήνες λοιπόν μετά τον χαμό της Ελσα, άνοιξε και πάλι τρίζοντας η μεγάλη ξύλινη πόρτα της οδού Βαρέν, παρόλο που όλοι μας είχαν προειδοποιηθεί ότι ο Αραγκόν δεν θέλει να δει κανένα. Στην κορυφή της σκάλας, η καρδιά μας πιάστηκε. Η αναπνηρική πολυθρόνα της Ελσα, εφαρμοσμένη στο καγκελο, έτοιμη λές να την δεχθεί για κάποια επίσκεψη στο νοσοκομείο.

Ο Αραγκόν μας έδειξε αμέσως την επι-

ή τουλάχιστον ένα σημαντικό μέρος του εαυτού του είχε πεθάνει λοιπόν με την Ελσα. Ενώ μας μιλούσε για την Ελσα, για τις λεπτομέρειες της αρρώστιας της, έφερνε το κεφάλι πάνω στο γραφείο κι έμενε ακίνητος. Ξανάβρισκε τις αισθήσεις του και συνέχιζε να μιλά για κεινη. Φύγαμε με έντονη την θλιβερή εντύπωση πως πολύ κοντά ήταν το τέλος του Αραγκόν, πως δεν θα τον ξαναβλέπαμε πια.

ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΦΟΡΑ...

Είναι για αυτό που δώδεκα χρόνια αργότερα, στο Κάπ Μπρουν, δεν μπορούσαμε να φανταστούμε πως βλέπαμε τον Αραγκόν για τελευταία φορά. Ολοπρόθυμος να επικοινωνήσει, μιλούσε μαζί μας αγγλικά, πράγμα που ξάφνιασε τους φίλους του, γιατί για χρόνια δεν τόχε κάνει. Δεχόταν με την μεγαλύτερη ευκολία να γράφει αφιερώματα, μικρούς στίχους, ακόμα και να σχεδιάσει ή να ζωγραφίσει για μας, δεχόταν να ποζάρει για φωτογραφίες ή να μιλήσει στο μαγνητόφωνο χωρίς διαμαρτυρίες. Δέχτηκε ακόμα και να ντυθεί πάσας σε ένα χορό μασκέ που οργάνωνε με κάθε επισημότητα η Μαντάμ Μπωρέ.

Μεγάλη του χαρά ήταν να κατευθύνει τον οδηγό του αυτοκινήτου στους δρόμους της Τουλόν ή στα γύρω μέρη που πηγαίναμε για βόλτα. Και μάλιστα να του δίνει οδηγίες την τελευταία στιγμή, στρίψτε αριστερά, στρίψτε δεξιά, σταματήστε, έτσι για να διασκεδάσει με τη σασισμάρα που προκαλούσε. Μια μέρα γυρίσαμε όλα τα βιβλιοπωλεία της Τουλόν για να βρούμε το τελευταίο του βιβλίο, τον «Αποχαιρετισμό». Χρειάστηκε να παρακαλέσει ο ίδιος ένα βιβλιοπώλη, υποσχόμενος ότι θα του στείλει άλλο, για να δώσει το δικό του αντίτυπο. Στην αφιέρωση που μας έκανε, λες και μας προειδοποιούσε, στην υπογραφή του δίπλα πρόσθεσε:

Λουί Αραγκόν, λές και είμαι εκατό χρονών. Μ' ένα βιβλίο αποχαιρέτισε την ζωή η Ελσα. Τ' αηδόνια σωπαίνουν το πρωί. Με ένα βιβλίο κι ο Λουί: «Ο αποχαιρετισμός».

«Νέοι, που ψιθυρίζετε όταν περνά, ακούστε τα βήματά μου ν' απομακρύνονται... Νιώθω την ανάγκη να μιλώ για ώρες για αυτό τον άνθρωπο που πιο πολύ από το θαυμασμό, μου ενέπνευσε μια στοργή συγγένειας, στοργή που δεν εξασθενίζει με το χρόνο μα που, αντίθετα, όσο πάει γίνεται πιο έντονη, καθώς αναζητώ την παρουσία του μέσα από τα βιβλία του που δεν διάβασα ή ξαναδιαβάζοντάς τα. Το θαύμα της τέχνης βρίσκεται ακριβώς εδώ. Εκεί που για τους κοινούς θνητούς ο θάνατος είναι η μοιραία γραμμή που οδηγεί στην ανυπαρξία και στην λήθη, για τους μεγάλους της τέχνης ο θάνατος είναι η αφετηρία προς την αθανασία.

Τελικά, στην οδό Βαρέν, δεν πέθανε ο Αραγκόν. Εσβυσε απλώς ο εικοστός αιώνας. Μπαινούμε, σε λιγότερο από είκοσι χρόνια, στον εικοστό πρώτο. Θα διαβάζει ο άνθρωπος ή θα βλέπει μόνο; Θα προσέχει, ή θα ακούει μόνο; Και αν, όπως λέει ο Αραγκόν στις μέρες μας η ικανότητα του να αγαπάει κανείς είναι φοβερά περιορισμένη «μιλά για την δεκαετία του πενήντα», τι θα γίνει στην δεκαετία του 2.050;

Πρέπει να διατηρήσω την ισορροπία του βιβλίου (κι αυτό ένα από τα μαθήματα του Αραγκόν). Γι' αυτό, δεν προχωρώ. Λουί Αραγκόν, ευχαριστούμε για τις Πόρτες που μας άνοιξες, για να μπει ο νέος αιώνας μας. Ας ευχηθούμε ότι θα επικρατήσει αγάπη, αυτή στην οποία τόσο πίστευες, για να μπορέσει να συντηρηθεί το είδος.